

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Економічний факультет

Кафедра фінансів

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

**на тему: Система доходів місцевого бюджету в умовах війни та основні
тенденції її стійкості**

Виконав студент 4 курсу, групи ФБС-42
Спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа,
страхування»
Мартищук З.Ю.

Керівник
к.е.н., доцентка, доцентка кафедри фінансів
Цюпа О. П.

Рецензент
к. е. н., доцентка кафедри менеджменту в
інформаційних технологіях
Коледіна К. О

Івано-Франківськ - 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	6
1.1 Сутність доходів місцевих бюджетів та їх класифікація.....	6
1.2 Роль доходів місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку громади.....	11
1.3 Зарубіжний досвід формування системи доходів місцевих бюджетів.....	14
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ ДОХОДІВ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ КАЛУСЬКОЇ ТГ).....	20
2.1 Соціально-економічні передумови формування доходів бюджету Калуської міської територіальної громади в умовах війни	20
2.2 Аналіз структури та динаміки доходів місцевого бюджету за 2021-2025 роки	
2.3 Оцінка фінансової стійкості доходів місцевого бюджету в умовах війни.....	29
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	35
3.1 Системні проблеми формування доходів місцевих бюджетів України в умовах військового стану.....	35
3.2 Напрями зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах війни в Україні	39

ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК	ВИКОРИСТАНИХ
ДЖЕРЕЛ.....	48
ДОДАТКИ.....	52

ВСТУП

Місцеві бюджети є фінансовою основою діяльності органів місцевого самоврядування та важливим інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. За рахунок коштів місцевих бюджетів фінансуються заклади освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства, реалізуються місцеві програми та забезпечується надання публічних послуг населенню. Тому достатність і стабільність доходів місцевих бюджетів є однією з ключових передумов фінансової спроможності територіальних громад.

В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває проблема забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів. Зміни у податковому законодавстві, скорочення економічної активності, міграційні процеси та додаткові видатки на безпекові заходи суттєво впливають на формування дохідної бази територіальних громад. У зв'язку з цим важливого значення набуває пошук напрямів зміцнення фінансової автономії місцевого самоврядування та підвищення ефективності управління бюджетними ресурсами.

Теоретичну основу роботи сформували наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних економістів у сфері державних і місцевих фінансів. Зокрема, враховано концептуальні підходи таких вчених, як У. Ватаманюк-Зелінська, В. Іванків, В. Варцаба, Е. Мулеса, Р. Придко, І. Сторонянська, Л. Беновська, А. Славкова, Д. Вороновська, О. Орлюк, О. Кириленко, В. Кравченко та інші.

Метою роботи є дослідження теоретичних засад формування доходів місцевих бюджетів, оцінка їх фінансової стійкості в умовах воєнного стану та обґрунтування напрямів її зміцнення на прикладі Калуської міської територіальної громади.

Для досягнення поставленої мети визначено та розв'язано такі завдання:

- розкрити економічну сутність доходів місцевих бюджетів та їх класифікацію;
- описати роль доходів місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку громади;
- дослідити зарубіжний досвід формування та адміністрування доходів місцевого самоврядування;
- охарактеризувати соціально-економічні передумови формування доходів бюджету на основі Калуської міської територіальної громади;
- провести аналіз структури та динаміки доходів бюджету територіальної громади
- оцінити фінансову стійкість доходів місцевого бюджету в умовах воєнного стану;
- визначити основні проблеми формування доходів місцевих бюджетів України в умовах війни;
- обґрунтувати напрями зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів в Україні.

Об'єкт дослідження — система доходів місцевого бюджету України в умовах війни.

Предмет дослідження — структура доходів, особливості їх формування та показники фінансової стійкості бюджету Калуської міської територіальної громади в умовах воєнного стану.

Методологічну основу роботи складають загальнонаукові та спеціальні методи пізнання фінансових явищ. У процесі дослідження використано метод теоретичного узагальнення та порівняння (для визначення підходів до трактування доходів); метод системно-структурного аналізу (при вивченні складу бюджетних фондів); економіко-статистичні методи, зокрема аналіз динамічних рядів, розрахунок абсолютних і відносних приростів, ланцюгових та базисних темпів росту (при дослідженні бюджетних показників за 2021–2025 роки); метод фінансових коефіцієнтів (для оцінки рівнів автономії та

дотаційності); а також графічний метод (для наочного відображення структури населення та динаміки надходжень).

Нормативно-правову базу дослідження становлять Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», а також нормативно-інструктивні акти Міністерства фінансів України та рішення Калуської міської ради щодо затвердження та виконання місцевого бюджету.

Інформаційною основою емпіричної частини дослідження слугували офіційні дані Державної служби статистики України, аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, дані Державного вебпорталу бюджету для громадян «Open Budget», експертні звіти Програми «U-LEAD з Європою», а також фактична звітність і пояснювальні записки Фінансового управління Калуської міської ради про виконання бюджету за 2021, 2022, 2023, 2024 роки та планові показники на 2025 рік.

Науково-пізнавальне і практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що розраховані коефіцієнти стійкості, виявлені структурні ризики (надмірна концентрація навколо ПДФО, чутливість до простою промислових підприємств) та запропоновані напрями диверсифікації дохідної бази можуть бути використані Фінансовим управлінням та виконавчими органами Калуської міської ради при стратегічному плануванні розвитку громади, розробці бюджетних програм та впровадженні заходів із підтримки релокованого й місцевого бізнесу.

Структура та обсяг роботи. Основна частина кваліфікаційної роботи включає вступ, три розділи, висновки. Результати роботи викладені на 45 сторінках, список використаних джерел становить 47 найменувань. Робота містить 10 таблиць, 1 рисунок та 4 додатки.

РОЗДІЛ1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1 Сутність доходів місцевих бюджетів та їх класифікація

Місцеві бюджети є важливою складовою бюджетної системи держави та основою фінансової діяльності органів місцевого самоврядування. Вони забезпечують фінансування соціально-економічного розвитку територій, утримання комунальних установ, реалізацію місцевих програм та надання публічних послуг населенню. Ефективне функціонування місцевого самоврядування неможливе без достатнього обсягу фінансових ресурсів, основою яких виступають доходи місцевих бюджетів. Саме від рівня доходів залежить фінансова самостійність територіальних громад, їх здатність забезпечувати належний рівень життя населення та реалізовувати програми розвитку.

З метою узагальнення наукових підходів до трактування сутності доходів бюджету доцільно розглянути основні визначення цього поняття, наведені у вітчизняній нормативній та науковій літературі (табл.1.1.).

Доходи місцевих бюджетів — це сукупність грошових коштів, що надходять у розпорядження органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства для виконання власних і делегованих повноважень.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення доходів місцевих бюджетів у нормативній та науковій літературі

Джерело	Визначення
Бюджетний кодекс України	Доходи бюджету - усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, дарунки, гранти)
О.Г. Пауль	Доходами бюджету є здійснювані в умовах безповоротності перерахування грошових коштів до бюджету, які починаються з моменту сплати відповідних коштів і закінчуються їх зарахуванням на рахунок бюджету
Д.А. Бекерська	Доходи бюджету з правових позицій це грошові надходження до державного бюджету, до яких входять внески до державних цільових фондів (окрім Пенсійного фонду України й Фонду соціального страхування) та до місцевих бюджетів.
О.П. Орлюк	Доходами бюджету є усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України.
Н.І. Вовна	Доходи місцевих бюджетів це частина фінансових ресурсів держави, що, згідно з діючим бюджетним законодавством, є власними та закріпленими видами надходжень, які мобілізуються у фондах грошових коштів органів місцевого самоврядування за рахунок податкових, неподаткових доходів, надходжень від операцій з капіталом та до цільових фондів, коштів, виділених з інших бюджетів з метою забезпечення ефективного, повноцінного виконання власних та делегованих функцій та повноважень.

Джерело : складено автором на основі [3; 7; 26, 528 с.]

Отже, аналіз наведених визначень свідчить про те, що доходи місцевих бюджетів є фінансовою основою функціонування органів місцевого самоврядування та забезпечують виконання ними власних і делегованих повноважень. Більшість науковців розглядають доходи місцевих бюджетів як систему грошових надходжень, що формуються на безповоротній основі відповідно до вимог бюджетного та податкового законодавства. Основними ознаками доходів місцевих бюджетів є їх цільове призначення, законодавче регулювання, безповоротний характер та спрямованість на забезпечення потреб територіальної громади [3; 1; 26, 528 с.]

Економічна сутність доходів місцевих бюджетів полягає у формуванні фінансової основи діяльності територіальних громад. Вони забезпечують виконання функцій місцевої влади у сферах освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, культури, транспорту, благоустрою та соціального захисту населення.

Правове регулювання доходів місцевих бюджетів здійснюється системою нормативно-правових актів, які визначають джерела формування бюджетних ресурсів, порядок їх зарахування та використання. Конституція України закріплює право територіальних громад на місцеве самоврядування та власну матеріально-фінансову основу. Бюджетний кодекс України визначає склад доходів місцевих бюджетів, принципи бюджетної системи та механізм міжбюджетних відносин. Податковий кодекс України регламентує систему місцевих податків і зборів, порядок їх адміністрування та розподілу між бюджетами. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає фінансові повноваження органів місцевої влади та гарантії їх бюджетної самостійності [3; 5; 7; 9, 544 с.]

Важливе значення у бюджетному законодавстві має розмежування понять «доходи бюджету» та «надходження бюджету». Відповідно до Бюджетного кодексу України, доходи бюджету — це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України. Водночас поняття «надходження бюджету» є ширшим і включає не лише доходи бюджету, а й повернення кредитів до бюджету, кошти від державних та місцевих запозичень, надходження від приватизації державного майна, а також кошти від продажу цінних паперів [4; 26, 528 с.].

Таким чином, основна відмінність між зазначеними поняттями полягає в тому, що доходи бюджету формують фінансову базу бюджету на безповоротній основі, тоді як надходження бюджету охоплюють усі фінансові ресурси бюджету, у тому числі ті, що мають поворотний або тимчасовий характер.

Доходи місцевих бюджетів класифікуються за різними ознаками залежно від джерел формування, способу залучення коштів та економічного змісту. Така

класифікація дозволяє систематизувати джерела надходжень та оцінити їх роль у забезпеченні фінансової стійкості територіальних громад.

За економічним змістом доходи місцевих бюджетів поділяються на податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та офіційні трансферти. За джерелами формування виділяють власні, закріплені та регульовані доходи. Власні доходи формуються за рахунок місцевих податків і зборів та надходжень від комунального майна. Закріплені доходи — це частина загальнодержавних податків, яка на постійній основі закріплюється за місцевими бюджетами. Регульовані доходи перерозподіляються між бюджетами різних рівнів відповідно до бюджетної політики держави [3; 20, 487 с.].

За способом залучення коштів доходи місцевих бюджетів поділяються на обов'язкові та добровільні. До обов'язкових належать податки, збори та інші платежі, встановлені законодавством, а добровільні включають гранти, благодійні внески та дарунки. За порядком зарахування коштів доходи можуть надходити до загального або спеціального фонду бюджету [3].

Формування доходів місцевих бюджетів базується на принципах:

1. Самостійності;
2. Збалансованості;
3. Справедливості;
4. Стабільності;
5. Ефективності;
6. Прозорості.

Дотримання зазначених принципів є необхідною умовою ефективного функціонування системи місцевих фінансів та забезпечення прозорості бюджетного процесу. Так, принцип самостійності передбачає право органів місцевого самоврядування самостійно формувати, затверджувати та виконувати місцеві бюджети у межах чинного законодавства. Принцип збалансованості означає відповідність між обсягами доходів і видатків бюджету. Принцип

справедливості забезпечує неупереджений розподіл бюджетних ресурсів між територіями та населенням.

Принцип стабільності полягає у забезпеченні постійності джерел доходів місцевих бюджетів, що сприяє ефективному фінансовому плануванню. Принцип ефективності передбачає досягнення максимального результату при використанні бюджетних коштів. Принцип прозорості забезпечує відкритість бюджетного процесу та доступ громадськості до інформації про формування й використання місцевих фінансів [3; 20, 487 с.; 9, 544 с.].

У процесі децентралізації органи місцевого самоврядування отримали ширші фінансові повноваження та додаткові джерела доходів, що сприяло зміцненню фінансової спроможності громад.

Відповідно до Бюджетного кодексу України доходи місцевих бюджетів поділяються на: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та офіційні трансферти.

Податкові надходження є основним джерелом формування місцевих бюджетів. Вони становлять найбільшу частину доходів територіальних громад.

Податкові надходження включають загальнодержавні та місцеві податки і збори, які відповідно до законодавства зараховуються до місцевих бюджетів. Найбільшу частку серед них займає податок на доходи фізичних осіб. Неподаткові надходження охоплюють доходи від комунального майна, адміністративні збори, плату за надання адміністративних послуг та інші неподаткові платежі. Доходи від операцій з капіталом формуються за рахунок продажу землі, комунального майна та інших операцій з активами. Офіційні трансферти включають дотації, субвенції та інші міжбюджетні трансферти, які передаються з державного бюджету або інших місцевих бюджетів [3].

Отже, доходи місцевих бюджетів є ключовою фінансовою основою діяльності органів місцевого самоврядування та забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. Їх формування здійснюється відповідно до норм бюджетного і податкового законодавства та базується на принципах самостійності, збалансованості, справедливості, стабільності,

ефективності й прозорості. Класифікація доходів місцевих бюджетів дозволяє систематизувати джерела фінансових ресурсів та забезпечити ефективне управління бюджетними коштами. У сучасних умовах децентралізації особливого значення набуває зміцнення власної дохідної бази місцевих бюджетів як передумови фінансової спроможності територіальних громад.

1.2 Роль доходів місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку громади

Життєдіяльність територіальної громади охоплює комплекс соціальних, економічних, інфраструктурних та управлінських процесів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку території та задоволення потреб населення. У цьому контексті доходи місцевих бюджетів виступають базовим фінансовим ресурсом органів місцевого самоврядування, оскільки саме вони визначають рівень фінансової спроможності громад і можливості реалізації ними власних і делегованих повноважень.

Роль доходів місцевих бюджетів у розвитку територій є багатогранною та проявляється через виконання ними ключових функцій, що забезпечують як соціальну стабільність, так і економічну активність. Узагальнення цих функцій подано в табл. 1.2. Кожна із зазначених функцій відображає окремий напрям впливу доходів місцевих бюджетів на розвиток територіальної громади та рівень забезпечення потреб населення.

Таблиця 1.2

Функціональна роль доходів місцевих бюджетів

Функція	Зміст
Соціальна	Забезпечення фінансування освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення
Економічна	Стимулювання розвитку підприємництва, інвестиційної активності та зайнятості
Інфраструктурна	Розвиток і утримання дорожньої мережі, житлово-комунального господарства та транспорту

Управлінська	Фінансування діяльності органів місцевого самоврядування та надання адміністративних послуг
--------------	---

Джерело: складено автором на основі [9, 544 с.; 19, 448 с.; 20, 487 с.]

Таким чином, доходи місцевих бюджетів формують фінансову основу життєдіяльності громади та забезпечують її здатність не лише підтримувати поточне функціонування соціальної та інфраструктурної сфер, але й реалізовувати стратегічні напрями розвитку.

Важливою складовою впливу місцевих бюджетів є їхня соціальна роль, яка полягає у фінансуванні суспільно значущих послуг та забезпеченні базових стандартів життя населення. За рахунок бюджетних ресурсів здійснюється утримання закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, а також реалізація програм соціального захисту. Основні напрями соціального фінансування узагальнено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

**Основні напрями соціального фінансування
за рахунок доходів місцевих бюджетів**

Сфера	Напрями фінансування
Освіта	утримання закладів освіти, розвиток освітньої інфраструктури
Охорона здоров'я	фінансування медичних закладів та програм
Соціальний захист	підтримка вразливих категорій населення
Культура і спорт	розвиток культурної та спортивної інфраструктури

Джерело: складено автором на основі [3; 19, 448 с.; 20, 487 с.]

Соціальні видатки місцевих бюджетів безпосередньо впливають на рівень життя населення, формування людського капіталу та довгострокову стійкість розвитку територіальних громад.

Поряд із соціальною функцією, доходи місцевих бюджетів відіграють важливу економічну роль, оскільки створюють фінансові передумови для розвитку територій. Наявність достатніх бюджетних ресурсів дозволяє громадам інвестувати в інфраструктуру, підтримувати підприємницьку діяльність, залучати інвестиції та формувати нові робочі місця. Основні напрями економічного впливу наведено в табл. 1.4. Реалізація зазначених

напрямів сприяє активізації економічної діяльності на місцевому рівні та формує передумови для зростання доходної бази громади

Таблиця 1.4

Економічний вплив доходів місцевих бюджетів

Напрямок	Результат
Інфраструктурний розвиток	модернізація доріг, ЖКГ, транспортної системи
Інвестиційна діяльність	підвищення інвестиційної привабливості територій
Підтримка бізнесу	розвиток малого та середнього підприємництва
Ринок праці	створення нових робочих місць

Джерело: складено автором на основі [19, 448 с.; 20, 487 с.]

Важливим результатом достатнього рівня доходів місцевих бюджетів є підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад. Наявність фінансових ресурсів дозволяє органам місцевого самоврядування реалізовувати інфраструктурні проєкти, модернізувати об'єкти комунальної власності, покращувати транспортне сполучення та створювати сприятливі умови для ведення бізнесу. У свою чергу, залучення інвестицій сприяє створенню нових робочих місць, розширенню податкової бази та зростанню доходів місцевих бюджетів. Таким чином, між фінансовою спроможністю громади та її економічним розвитком існує тісний взаємозв'язок, який формує основу для сталого розвитку території.

Отже, економічна функція місцевих бюджетів полягає у формуванні сприятливого середовища для розвитку бізнесу та підвищення конкурентоспроможності територій.

Суттєвий вплив на систему формування доходів місцевих бюджетів в Україні мала реформа децентралізації, яка розпочалася у 2014 році. Вона передбачала розширення дохідної бази громад, збільшення їхньої фінансової автономії та підвищення відповідальності за результати місцевого розвитку. Унаслідок цього органи місцевого самоврядування отримали більше можливостей для самостійного управління фінансовими ресурсами, що позитивно вплинуло на їхню інституційну спроможність [24].

Зокрема, важливим результатом стало зростання ролі податку на доходи фізичних осіб у структурі доходів місцевих бюджетів, що посилило зацікавленість громад у розвитку економічної діяльності на своїй території та створенні нових робочих місць.

Водночас, попри позитивні зрушення, система місцевих фінансів характеризується низкою проблем, серед яких нерівномірність фінансової спроможності громад, залежність окремих територій від міжбюджетних трансфертів, недостатній рівень податкового адміністрування та обмежена інвестиційна активність у частині регіонів.

Подолання зазначених проблем потребує системного підходу до зміцнення доходної бази місцевих бюджетів. Основними напрямками підвищення фінансової спроможності громад є вдосконалення системи місцевого оподаткування, підвищення ефективності адміністрування податків, залучення інвестицій, розвиток підприємництва, цифровізація бюджетного процесу та забезпечення прозорості використання бюджетних коштів [22, с. 22-28; 15].

Таким чином, доходи місцевих бюджетів є ключовим інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. Вони формують фінансову основу для розвитку соціальної сфери, інфраструктури та економіки, визначаючи рівень якості життя населення та конкурентоспроможності територій. У сучасних умовах децентралізації особливої актуальності набуває питання зміцнення фінансової автономії громад та підвищення ефективності управління місцевими фінансовими ресурсами [3; 24].

1.3 Зарубіжний досвід формування та адміністрування доходів місцевого самоврядування

У сучасних умовах реформування системи місцевого самоврядування в Україні, особливо з огляду на виклики воєнного стану, важливого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду формування та адміністрування доходів місцевих бюджетів. Практика економічно розвинених країн свідчить про те, що ефективне функціонування територіальних громад значною мірою залежить від рівня їх фінансової самостійності, стабільності джерел доходів та прозорості бюджетного адміністрування [44]. Саме тому дослідження зарубіжних моделей формування доходів місцевих бюджетів є важливим для визначення перспектив удосконалення системи місцевих фінансів в Україні. У більшості країн Європейського Союзу місцеві органи влади мають широкі повноваження щодо формування власної дохідної бази. Основою фінансової незалежності громад традиційно виступають місцеві податки, відрахування від загальнодержавних податків, доходи від використання комунального майна та дієва система міжбюджетного вирівнювання [17].

Особливо цінним для України є досвід Німеччини, де система місцевих фінансів базується на принципі фінансової автономії громад, який закріплено на конституційному рівні. Органи місцевого самоврядування наділені правом самостійно формувати та затверджувати місцеві бюджети, визначати пріоритетні напрями використання коштів і встановлювати ставки окремих місцевих податків. Найважливішим джерелом доходів громад є промисловий податок (Gewerbesteuer), який сплачують підприємства [19, 448 с.]. Завдяки цьому місцева влада безпосередньо зацікавлена у розвитку підприємництва, створенні індустріальних парків та залученні інвесторів. Окрім того, особливістю німецької системи є ефективний механізм горизонтального бюджетного вирівнювання: фінансово сильні землі та громади частково підтримують менш забезпечені території, що дозволяє згладжувати регіональні диспропорції. Важливим елементом управління є також високий рівень цифровізації бюджетного процесу, де більшість податкових процедур здійснюється через електронні системи, мінімізуючи корупційні ризики [44].

Не менш корисним для вітчизняної практики є досвід Польщі, яка успішно реалізувала реформу децентралізації та суттєво зміцнила фінансову спроможність місцевих громад. Польська система місцевого самоврядування ґрунтується на трирівневій моделі управління (гміни, повіти та воєводства), де кожен рівень має власні, чітко розмежовані джерела доходів. Основу місцевих бюджетів у Польщі складають власні доходи гмін (місцеві податки та збори), а також законодавчо закріплені частки від загальнодержавних податків: податку на доходи фізичних осіб (PIT — Personal Income Tax) та податку на прибуток підприємств (CIT — Corporate Income Tax) [22, с. 22-38]. Польські громади мають право самостійно управляти значною частиною ресурсів, що сприяє розвитку інфраструктури, освіти та медицини. Особливу роль у цьому процесі відіграло ефективне освоєння коштів структурних фондів Європейського Союзу [17].

Для України польський досвід є особливо цінним, оскільки обидві держави мають подібну систему адміністративно-територіального устрою та проходили етапи реформування місцевого самоврядування. Важливою перевагою польської моделі є поєднання фінансової автономії громад із високим рівнем відповідальності за результати місцевого розвитку. Значну роль відіграє також система стратегічного планування, за якої бюджетні рішення тісно пов'язуються з програмами соціально-економічного розвитку територій. Це дозволяє більш ефективно використовувати бюджетні ресурси та підвищувати якість публічних послуг.

Досліджуючи моделі інших європейських держав, варто виділити Францію та Швецію. Французька система місцевих фінансів характеризується значною роллю майнового оподаткування (податок на нерухомість, земельний податок) та високим рівнем адміністративної децентралізації. Комуни, департаменти та регіони активно використовують муніципальні підприємства для генерації додаткових надходжень, а також запроваджують механізми партиципаторного (громадського) бюджетування для підвищення прозорості [11, с. 51-56]. Натомість у Швеції, де місцеве самоврядування має один із

найвищих рівнів фінансової автономії у Європі, головним джерелом доходів муніципалітетів є місцевий податок на доходи громадян. Органам влади надано право самостійно встановлювати його ставку, що гарантує стабільність надходжень для фінансування соціальної сфери [1].

Північноамериканська модель (США та Канада) демонструє інший підхід. Для цих країн характерною є домінуюча роль податку на нерухомість у структурі місцевих доходів. Американські муніципалітети також активно використовують такий інструмент, як випуск муніципальних облігацій, за допомогою яких залучаються приватні інвестиції на будівництво інфраструктурних об'єктів [22, с. 22-38]. У Швейцарії діє принцип максимальної податкової конкуренції між громадами, а в Японії акцент робиться на тісній взаємодії місцевої влади з центральним урядом у сфері субсидування інноваційних та цифрових проєктів [11, с. 51-56].

Для систематизації наведених даних доцільно порівняти ключові характеристики формування місцевих бюджетів у різних країнах (табл. 1.5). Порівняльний аналіз дозволяє визначити спільні та відмінні риси моделей місцевих фінансів, а також оцінити можливості їх адаптації до українських умов.

Таблиця 1.5

Порівняльна характеристика моделей формування доходів місцевих бюджетів у зарубіжних країнах

Країна	Основне джерело власних доходів місцевих бюджетів	Рівень фінансової автономії	Ключові особливості адміністрування та фінансування
Німеччина	Промисловий податок, частка податків на доходи та ПДВ	Високий	Жорстке конституційне закріплення прав; розвинена система горизонтального бюджетного вирівнювання.
Польща	Частка від РІТ (доходи фіз. осіб) та СІТ (прибуток підприємств)	Середній	Чіткий розподіл за трирівневою системою (гміна-повіт-воєводство); активне залучення грантів ЄС.
Франція	Податок на нерухомість, земельний податок	Середній	Активне функціонування муніципальних підприємств; розвинене партиципаторне

			бюджетування.
Швеція	Місцевий податок на доходи фізичних осіб	Дуже високий	Право самостійно встановлювати ставку податку на доходи; високий рівень фінансування соціальної сфери.
США	Податок на нерухомість	Високий	Широке використання муніципальних облігацій для залучення капіталу на інфраструктурні проекти.

Джерело: складено автором на основі [17; 22, с. 22-38; 44; 46; 47]

Порівняльний аналіз свідчить, що незалежно від особливостей національних моделей місцевих фінансів, основу фінансової стійкості громад у більшості розвинених країн становлять власні доходи. При цьому важливу роль відіграє не лише обсяг фінансових ресурсів, а й наявність стимулів для розвитку місцевої економіки, ефективного управління майном та залучення інвестицій. Спільною рисою успішних моделей є також високий рівень фінансової автономії органів місцевого самоврядування.

Порівнюючи зарубіжний досвід із сучасною системою місцевих фінансів України, можна зробити висновок, що вітчизняні громади, попри позитивні зрушення децентралізації, все ще зберігають залежність від міжбюджетних трансфертів. В умовах воєнного стану проблема диверсифікації доходів постає особливо гостро [44].

На відміну від більшості розвинених країн, де місцеві бюджети значною мірою формуються за рахунок власних податкових надходжень, українські громади продовжують залежати від міжбюджетних трансфертів та змін державної бюджетної політики. Особливо це проявилось в умовах воєнного стану після вилучення військового ПДФО з місцевих бюджетів. Така ситуація підтверджує необхідність подальшого розширення власної дохідної бази територіальних громад та пошуку альтернативних джерел фінансових ресурсів.

Імплементация зарубіжного досвіду для територіальних громад України може бути корисною за такими напрямками:

1. удосконалення адміністрування місцевих податків (насамперед майнового);

2. стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу за прикладом Німеччини;
3. залучення інвестицій та міжнародної технічної допомоги (досвід Польщі щодо фондів ЄС);
4. ефективне управління комунальним майном;
5. розвиток цифрових систем управління бюджетом;
6. підвищення прозорості використання бюджетних коштів через партиципаторні практики;
7. впровадження енергозберігаючих та екологічних проєктів;
8. розширення інструментів запозичень, зокрема муніципальних облігацій.

Таким чином, зарубіжний досвід доводить, що основою стійкості місцевих бюджетів є фінансова автономія, розширена власна дохідна база та орієнтація на стимулювання місцевого економічного розвитку. Адаптація цих механізмів до українських реалій дозволить підвищити стійкість територіальних громад, забезпечити належну якість публічних послуг та створити підґрунтя для повоєнного відновлення.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СИСТЕМИ ДОХОДІВ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ КАЛУСЬКОЇ ТГ)

2.1 Соціально - економічні передумови формування доходів бюджету Калуської міської територіальної громади в умовах війни

Формування дохідної частини місцевого бюджету безпосередньо залежить від соціально-економічного стану території, наявності природно-ресурсного потенціалу, демографічної ситуації та рівня розвитку реального сектора економіки. Калуська міська територіальна громада, що займає площу 263,5 км², є одним із найбільш стратегічно важливих промислових та логістичних центрів Прикарпаття [28]. Географічне положення громади характеризується високим рівнем транспортної доступності: територією проходить національна автомагістраль Н-10, що забезпечує пряме сполучення з великими містами України та Республікою Молдова, а відстань до обласного центру становить лише 34 км. Важливим логістичним фактором для розвитку бізнесу та наповнення бюджету є наявність чотирьох залізничних станцій, зокрема станції «Кропивник» із діючим митним постом [28]. Природно-ресурсний комплекс громади охоплює систему річок (Лімниця, Сівка, Млинівка, Кропивник) та унікальні поклади калійно-магнієвих руд, обсяг яких оцінюється у 300 млн тонн [38].

Демографічна ситуація, яка є базою для формування головного джерела надходжень — податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), відображає загальнонаціональні тенденції з певними місцевими особливостями. Станом на початок 2022 року чисельність населення становила 87,2 тис. осіб (з яких понад 74% зосереджено в адміністративному центрі — місті Калуш), при цьому загальна чисельність жителів у межах об'єднаної громади сягає 92 496 осіб [12]. У віковій структурі спостерігається тенденція до старіння населення: рівень

смертності перевищує народжуваність на 34,1%. Аналіз гендерної структури вказує на переважання жіночого населення 53,3% (рис. 2.1) [12].

**Рис 2.1 Структура населення Калуської ТГ
за статтю та місцем проживання**

В громаді спостерігається суттєва диспропорція міського та сільського населення (рис. 2.1): міське населення складає 74,66% від загального населення ТГ, але проживає досить компактно в місті Калуш, на площі, яка займає близько 25% від площі громади.

Попри демографічні виклики, громада характеризується високою якістю людського капіталу. Проте в умовах повномасштабної війни ринок праці зазнав суттєвих трансформацій. Якщо раніше середньомісячна заробітна плата в громаді була на 9% вищою за середньообласний показник і становила 12 тис. грн (станом на кінець 2020 року), то у 2025 році було зафіксовано зростання заборгованості з виплати зарплати до 188 млн грн [6]. Головною причиною цього стала зупинка виробничої діяльності ТОВ «Карпатнафтохім» — найбільшого промислового гіганта регіону, що безпосередньо і негативно вплинуло на базу оподаткування ПДФО [6].

Незважаючи на кризові явища у великій хімічній промисловості, економічний профіль громади зберігає свою унікальність завдяки високій концентрації промислових земель, які займають 18% від загальнообласного показника [38]. Наявність понад 1000 га промислових територій, що

розташовані єдиним масивом, створює виняткові умови для функціонування кластерів та індустріальних парків. Завдяки цьому у 2025 році промисловий комплекс продемонстрував відносну стійкість: обсяг реалізованої продукції за 9 місяців склав 4421,3 млн грн, що дорівнює 50,7 тис. грн у розрахунку на одного мешканця [18].

Ключовим фактором стабілізації доходів Калуської територіальної громади в умовах правового режиму воєнного стану стала успішна адаптація до нових економічних реалій через залучення зовнішнього бізнесу. Громада стала одним із лідерів України за рівнем прийому релокованих підприємств, розмістивши на своїй території понад 30 компаній [18]. Серед них — лідери текстильної, харчової та фармацевтичної галузей. Цей процес дозволив частково компенсувати фінансові втрати від простою місцевих промислових гігантів, створити нові робочі місця та диверсифікувати джерела податкових надходжень [6].

Релокація підприємств позитивно впливає на формування дохідної бази місцевих бюджетів, насамперед через збільшення надходжень податку на доходи фізичних осіб. Створення нових робочих місць сприяє зростанню зайнятості населення та розширенню кількості платників податків на території громади. Крім ПДФО, місцеві бюджети отримують додаткові надходження від єдиного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно. Водночас розвиток підприємницької діяльності стимулює зростання попиту на місцеві товари та послуги, що створює додаткові можливості для економічного розвитку громади. Тому залучення та підтримка релокованого бізнесу є важливим інструментом зміцнення фінансової спроможності територіальних громад в умовах воєнного стану.

Крім того, важливою передумовою фінансової стійкості є активна інвестиційна та грантова політика органів місцевого самоврядування. Бюджетна політика Калуської ТГ у 2025 році була орієнтована на соціальну стабільність та енергетичну незалежність. Важливим досягненням стало залучення понад 30 млн грн грантових коштів, які були спрямовані на проєкти кліматичної

нейтральності, зокрема на встановлення сонячних електростанцій на об'єктах критичної інфраструктури — у медичних та освітніх закладах [18].

Залучення грантових ресурсів має не лише фінансове, а й стратегічне значення для громади. Такі кошти дозволяють реалізовувати проєкти розвитку без додаткового навантаження на місцевий бюджет, сприяють модернізації інфраструктури та підвищують енергетичну стійкість громади. Крім того, успішна участь у грантових програмах формує позитивний інвестиційний імідж території та розширює можливості для подальшого міжнародного партнерства.

Таким чином, соціально-економічні передумови Калуської міської територіальної громади в умовах війни характеризуються поєднанням об'єктивних викликів (зупинка містоутворюючих підприємств, зростання заборгованості із заробітної плати, демографічні проблеми) та ефективних управлінських рішень місцевої влади. Релокація бізнесу, наявність потужного логістичного та промислового потенціалу, а також активне залучення позабюджетних грантових ресурсів дозволяють трансформувати громаду з території екологічних викликів у сучасну еко-індустріальну зону. Ці передумови формують специфічну базу для мобілізації фінансових ресурсів та визначають поточну структуру й динаміку доходів місцевого бюджету.

2.2 Аналіз структури та динаміки доходів місцевого бюджету за 2021-2025 роки

Ефективність функціонування системи місцевого самоврядування безпосередньо залежить від обсягу та структури фінансових ресурсів, що акумулюються у відповідних місцевих бюджетах. Упродовж 2021–2025 років формування доходної частини бюджету Калуської міської територіальної громади (МТГ) відбувалося під впливом безпрецедентних макроекономічних та геополітичних викликів: подолання наслідків пандемії COVID-19, введення

воєнного стану, релокації бізнесу, міграційних процесів, а також кардинальних змін у податковому та бюджетному законодавстві України [23].

Для отримання об'єктивної оцінки фінансового стану громади доцільно провести комплексний аналіз динаміки загальних показників надходжень, співвідношення бюджетних фондів, рівня фінансової незалежності, а також детально дослідити внутрішню структуру податкових та неподаткових донорів місцевого бюджету за даними Державного вебпорталу бюджету для громадян [16] та офіційної звітності Фінансового управління Калуської міської ради (Додатки А, Б, В, Г)

Важливим етапом дослідження є аналіз динаміки доходів бюджету Калуської МТГ, який дозволяє простежити адаптацію місцевих фінансів до умов воєнного стану. Дослідження абсолютних та відносних показників виконання бюджету Калуської МТГ дозволяє відстежити траєкторію адаптації місцевих фінансів до умов воєнного стану. Для аналізу інтенсивності змін на основі офіційних річних звітів громади (Додатки А, Б, В, Г) розраховано темпи росту, які відображено у таблиці 2.1. Аналіз динаміки доходів бюджету дозволяє оцінити вплив воєнного стану та макроекономічних чинників на фінансову спроможність громади.

Таблиця 2.1

**Аналіз динаміки доходів бюджету Калуської МТГ
за 2021–2025 роки**

Показник	2021 рік (звіт)	2022 рік (звіт)	2023 рік (звіт)	2024 рік (звіт)	2025 рік (план)
Усього доходів, тис. грн	642 150,0	794 820,0	988 560,0	855 410,0	921 818,6
Темп росту ланцюговий, %	—	123,77	124,38	86,53	107,76
Темп росту базисний (до 2021 р.), %	100,00	123,77	153,95	133,21	143,55
Абсолютний приріст тис. грн	—	+152 670,0	+193 740,0	-133 150,0	+66 408,6

Джерело: складено та розраховано автором на основі [15; 16; 32; 33; 34; 35; 39]

Аналіз даних таблиці 2.1 свідчить про виражену хвилеподібну динаміку. Протягом 2022–2023 років спостерігалось різке номінальне збільшення доходів Калуської громади. У 2022 році обсяг фінансових ресурсів зріс на 23,77%, а у 2023 році досяг пікового значення — 988 560,0 тис. грн, що на 53,95% більше порівняно з базовим 2021 роком. Цей тренд зумовлений передусім специфікою формування податкових надходжень у воєнний період та розгортанням внутрішнього економічного потенціалу воєнного часу (Додатки Б, В).

Однак у 2024 році відбулося суттєве скорочення доходів — на 13,47% (або на 133 150,0 тис. грн менше порівняно з 2023 роком). Головною причиною такого падіння стало законодавче вилучення «військового ПДФО» з місцевих бюджетів до державного макрофонду згідно зі змінами до Бюджетного кодексу України [1]. Затверджені планові показники на 2025 рік у сумі 921 818,6 тис. грн демонструють помірне відновлення (на 7,76% до попереднього року) за рахунок жорсткої оптимізації та пошуку додаткових внутрішніх резервів, задекларованих у рішенні міської ради [39].

Важливим індикатором гнучкості та стійкості місцевих фінансів є структура доходів у розрізі загального (забезпечує поточні зобов'язання, фінансування захищених статей) та спеціального (має цільове призначення, включає бюджет розвитку) фондів (табл. 2.2). Співвідношення між цими фондами характеризує пріоритети бюджетної політики громади в умовах воєнного стану.

Таблиця 2.2

Структура доходів Калуської МТГ у 2021–2025 роках

Фонд	2021 рік (звіт)	2022 рік (звіт)	2023 рік (звіт)	2024 рік (звіт)	2025 рік (план)
Загальний фонд, тис. грн	618 920,0	771 280,0	962 140,0	821 390,0	889 768,1
Питома вага, %	96,38	97,04	97,33	96,02	96,52
Спеціальний фонд, тис. грн	23 230,0	23 540,0	26 420,0	34 020,0	32 050,5
Питома вага, %	3,62	2,96	2,67	3,98	3,48
Разом, %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Джерело: складено та розраховано автором на основі [16; 32; 33; 34; 35; 39]

Упродовж усього досліджуваного періоду лівову частку доходів громади (понад 96%) забезпечував загальний фонд (табл. 2.2). Протягом 2022–2023 років частка спеціального фонду помітно скорочувалася (до 2,67% у 2023 році). Така тенденція є класичною для воєнного стану, оскільки капітальні видатки та програми розвитку громади урядовими постановами були суттєво обмежені на користь фінансування критичної інфраструктури, цивільного захисту та соціальних потреб через загальний фонд (Додаток В) [31]. Деяке зростання обсягів спеціального фонду у 2024 році (до 3,98%) пояснюється накопиченням екологічного податку, власних надходжень бюджетних установ від надання платних послуг та цільових грантів (Додаток Г).

Сутність фінансової децентралізації полягає у спроможності громади забезпечувати свої потреби власними ресурсами. Коефіцієнт фінансової залежності визначається через співвідношення власних (податкових і неподаткових) доходів та офіційних трансфертів (дотацій, субвенцій) з бюджетів вищих рівнів.

Таблиця 2.3

Оцінка рівня фінансової самостійності Калуської МТГ за 2021–2025 роки

Джерело	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	2025 рік (план)
Власні доходи (без трансфертів), тис. грн	465 558,0	616 580,4	785 905,2	674 123,0	732 855,7
Частка власних доходів у бюджеті, %	72,50	77,58	79,50	78,81	79,50
Офіційні трансферти (всього), тис. грн	176 592,0	178 239,6	202 654,8	181 287,0	188 962,9
Частка трансфертів у бюджеті, %	27,50	22,42	20,50	21,19	20,50
з них освітня субвенція, тис. грн	142 300,0	134 110,0	128 450,0	121 200,0	125 400,0

Джерело: складено та розраховано автором на основі [16; 25; 31; 32; 33; 34; 35; 39]

Дані таблиці 2.3 свідчать про досить високий рівень фінансової самостійності Калуської МТГ, що корелює з аналітичними висновками експертів порталу «Децентралізація» щодо громад Івано-Франківської області [31]. Показник автономності (частка власних доходів) утримувався на рівні 72,50% у 2021 році та зріс до 79,50% у 2023 році. Проте цей процес відбувався на тлі вимушеної трансформації структури трансфертів.

Отримані результати свідчать про достатньо високий рівень фінансової автономії Калуської міської територіальної громади. Водночас збереження такого рівня самостійності потребує постійної роботи щодо розширення власної дохідної бази, залучення нових суб'єктів господарювання та підвищення ефективності використання місцевого економічного потенціалу.

Різно простежується тенденція до системного скорочення обсягів освітньої субвенції з державного бюджету. Якщо у 2021 році вона становила 142 300,0 тис. грн, то до 2024 року впала до 121 200,0 тис. грн (Додатки А, Г). Це пов'язано з коригуванням урядових формул розподілу коштів через оптимізацію мережі закладів освіти та перерозподіл фінансування на оборонний сектор. Брак державних субвенцій змусив Калуську міську раду спрямовувати значні обсяги власних коштів загального фонду на покриття дефіциту заробітних плат педагогічних працівників (Додаток Г).

Податкові надходження виступають фундаментом фінансової спроможності Калуської МТГ. Саме структура податкових надходжень найбільш чітко відображає зміни економічної активності на території громади в умовах війни. Внутрішня динаміка ключових податків наочно ілюструє вплив воєнної економіки на місцевий рівень (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка основних податкових надходжень Калуської МТГ

Назва податку / збору	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	2025 рік (план)
ПДФО (разом)	271 210,0	412 340,0	510 400,0	362 100,0	395 000,0
Місцеві податки та збори	122 340,0	115 120,0	162 450,0	191 220,0	215 300,0
— єдиний податок	48 150,0	41 200,0	59 340,0	72 100,0	81 500,0

— податок на майно (земля/нерухомість)	74 190,0	73 920,0	103 110,0	119 120,0	133 800,0
Акцизний податок	45 600,0	28 900,0	52 100,0	58 400,0	62 100,0

Джерело: складено та розраховано автором на основі [16, 32, 33, 34, 35, 39]

ПДФО традиційно залишається головним бюджетоутворюючим елементом Калуської МТГ (понад 50% від усіх власних доходів). У 2022–2023 роках зафіксовано аномальний стрибок надходжень ПДФО — з 271 210,0 тис. грн до 510 400,0 тис. грн (Додатки А, В). Дане зростання виникло внаслідок нарахування значних обсягів грошового забезпечення військовослужбовців, правоохоронців та мобілізованих осіб. Наприкінці 2023 року законодавчі правила змінилися: «військовий ПДФО» було повністю перенаправлено до державного фонду на розвиток ОПК [3]. Як наслідок, у 2024 році надходження ПДФО до бюджету громади впали до 362 100,0 тис. грн (Додаток Г).

Динаміка єдиного податку чітко відображає етапи державної підтримки бізнесу. У 2022 році надходження впали до 41 200,0 тис. грн через дію податкових пільг та спрощену систему за ставкою 2% (Додаток Б). Скасування цієї пільги у другій половині 2023 року призвело до стрімкого відновлення показника (59 340,0 тис. грн у 2023 році та 72 100,0 тис. грн у 2024 році) (Додатки В, Г). Додатковим чинником виступила часткова релокація суб'єктів підприємництва до Калуської громади.

Податок на майно (де домінує плата за землю від промислового кластера Калуша) у 2023–2024 роках суттєво зріс завдяки проведенню індексації нормативної грошової оцінки земель та посиленню претензійної роботи фінансових органів з боржниками, що відображено у пояснювальних записках управління (Додатки В, Г).

У 2022 році надходження від акцизу впали майже вдвічі — до 28 900,0 тис. грн через тимчасову урядову заборону торгівлі алкогольними напоями та обнулення ставок акцизу на пальне (Додаток Б). У 2023–2024 роках після відновлення стандартних ставок та нормалізації роботи роздрібних мереж торгівлі надходження повністю стабілізувалися (Додаток Г).

При аналізі доходної спроможності місцевого бюджету важливо розмежовувати номінальне та реальне зростання фінансових ресурсів. Високі показники інфляції в Україні (індекс споживчих цін за даними Державної служби статистики у 2022 році становив 126,6%, у 2023 році — 105,1%) девальвували реальну вартість отриманих громадою доходів [14].

Попри те, що номінальний обсяг доходів Калуської МТГ зріс із 642,1 млн грн у 2021 році до 988,5 млн грн у 2023 році (Додатки А, В), купівельна спроможність бюджету збільшилася значно меншою мірою. Вартість енергоносіїв, будівельних матеріалів та продуктів харчування для бюджетних установ зростала вищими темпами, ніж темпи приросту податкових надходжень, що суттєво обмежувало реальний обсяг товарів і послуг, які бюджет зміг профінансувати (Додаток Г) [14].

Проведений аналіз структури та динаміки доходів Калуської МТГ за 2021–2025 роки підтверджує значну залежність стійкості місцевих фінансів від загальнодержавних нормативно-правових рішень. Період «військового профіциту» (2022–2023 рр.) змінився етапом жорсткої бюджетної консолідації (2024–2025 рр.) через вилучення «військового ПДФО». Попри це, громада демонструє високий рівень фінансової самостійності (близько 80%), спираючись на диверсифіковані місцеві податки та промисловий потенціал, що дозволяє утримувати фінансовий стан і забезпечувати базові соціальні потреби населення в умовах воєнного стану.

2.3 Оцінка фінансової стійкості доходів місцевого бюджету в умовах війни

У період дії воєнного стану оцінка фінансової стійкості доходів місцевих бюджетів набуває особливої актуальності. Вона дозволяє визначити рівень життєздатності територіальних громад, їхню здатність адаптуватися до макроекономічних моментів, фінансувати першочергові потреби критичної

інфраструктури та забезпечувати соціальні гарантії населенню в умовах невизначеності. Методологічна база комплексної оцінки фінансової спроможності та стійкості муніципальних утворень в кризовий період спирається на розрахунок системи взаємопов'язаних відносних індикаторів (коефіцієнтів), що верифікуються вітчизняною практикою бюджетного моніторингу [40]. Застосування системи фінансових коефіцієнтів дає можливість комплексно оцінити рівень фінансової автономії, стабільності та бюджетної залежності громади.

Для розрахунку коефіцієнтів фінансової стійкості Калуської міської територіальної громади (МТГ) за 2021–2025 роки використано нормативно-методичні підходи Міністерства фінансів України, експертні розробки Програми «U-LEAD з Європою» [27; 47], а також фактичні та планові показники виконання доходної та видаткової частин бюджету громади, що містяться у рішеннях міської ради про бюджет та рішеннях про внесення змін до бюджету громади [40].

Відповідно до рекомендацій Служби фінансового моніторингу місцевих бюджетів та аналітичних матеріалів порталу «Децентралізація» [27; 40], ключовими індикаторами фінансової незалежності та автономії територіальних громад є: коефіцієнт фінансової автономії (Кфа), рівень дотаційності бюджету (Кдот), коефіцієнт фінансової стабільності або мобільності (Кфс) та частка видатків розвитку у загальному обсязі бюджету (Чвр). Узагальнені результати розрахунку зазначених індикаторів для Калуської МТГ за досліджуваний період наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Динаміка коефіцієнтів фінансової стійкості бюджету
Калуської МТГ у 2021–2025 роках**

Найменування індикатора (коефіцієнта)	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	2025 рік (план)
Коефіцієнт фінансової автономії	0,725	0,776	0,795	0,840	0,842

Рівень дотаційності бюджету, %	27,5	22,4	20,5	16,0	16,4
Коефіцієнт фінансової стабільності	0,752	0,799	0,817	0,821	0,824
Частка видатків розвитку, %	14,8	11,3	11,5	11,6	11,4

Джерело: складено та розраховано автором на основі [16; 25; 27; 36; 37; 39]

Коефіцієнт фінансової автономії (незалежності). Цей показник відображає частку власних (мобілізованих безпосередньо на території громади) податкових та неподаткових доходів у загальній структурі надходжень місцевого бюджету. Формула розрахунку має такий вигляд:

$$1) K_{\text{фа}} = \frac{\text{Власні доходи}}{\text{Загальні доходи бюджету}}$$

Результати аналізу свідчать про висхідний тренд фінансової незалежності Калуської МТГ. Показник зріс із 0,725 у 2021 році до 0,795 у піковому 2023 році, а протягом 2024–2025 років стабілізувався на високому рівні — 0,840 та 0,842 відповідно. Згідно з моніторинговими критеріями Програми «U-LEAD з Європою», значення $K_{\text{фа}} > 0,80$ класифікує громаду як фінансово спроможну з високим ступенем автономії [47]. Це означає, що понад 84% своїх фінансових потреб у воєнний період Калуська МТГ забезпечує самостійно, що значно знижує її вразливість до зовнішніх бюджетних чинників.

Рівень дотаційності бюджету (коефіцієнт залежності). Даний коефіцієнт є зворотним до фінансової автономії та характеризує ступінь фінансової залежності місцевого самоврядування від бюджетів вищих рівнів і центральної влади. Він розраховується за формулою:

$$2) K_{\text{дот}} = \frac{\text{Трансферти}}{\text{Загальні доходи бюджету}} \times 100\%$$

Протягом 2021–2025 років зафіксовано суттєве зниження рівня дотаційності бюджету Калуської МТГ — з 27,5% до 16,0%–16,4% у воєнний період. Таке зниження відбулося внаслідок випереджальних темпів зростання внутрішніх податкових надходжень порівняно із загальним обсягом офіційних

трансфертів, а також через системне скорочення обсягів освітньої субвенції з боку держави [40]. Показник дотаційності на рівні 16% є індикатором зміцнення внутрішньої стійкості та переходу громади до категорії територій із низьким рівнем бюджетної залежності [27].

Коефіцієнт фінансової стабільності (мобільності). Показник оцінює реальну спроможність громади покривати свої першочергові, законодавчо закріплені обов'язкові витрати (виплату заробітних плат працівникам бюджетної сфери, оплату комунальних послуг та енергоносіїв тощо) суто за рахунок стабільних, регулярних податкових надходжень:

$$3) K_{\text{фс}} = \frac{\text{Стабільні податкові надходження}}{\text{Поточні обов'язкові видатки}}$$

Для Калуської МТГ коефіцієнт фінансової стабільності демонструє помірне, але стабільне зростання: з 0,752 у 2021 році до 0,821 у 2024 році та планового значення 0,824 у 2025 році. Це свідчить про те, що стабільні податкові надходження покривають понад 8% поточних зобов'язань громади. Решта видатків фінансується за рахунок неподаткових надходжень та цільових дотацій з державного бюджету.

Частка видатків розвитку у загальному обсязі бюджету. Цей коефіцієнт ілюструє інвестиційну привабливість та довгостроковий потенціал відновлення громади, показуючи, чи здатна вона накопичувати ресурси для капітальних інвестицій, чи всі кошти витрачаються на поточне «виживання»:

$$4) Ч_{\text{вр}} = \frac{\text{Видатки розвитку}}{\text{Загальні видатки бюджету}} \times 100\%$$

До початку повномасштабного вторгнення (2021 рік) частка видатків розвитку Калуської громади становила 14,8%, що вказувало на активне фінансування місцевих програм модернізації. У воєнні роки (2022–2025 рр.) цей індикатор опустився і стабілізувався у межах 11,3%–11,6%. Таке звуження інвестиційного маневру зумовлене жорсткими обмеженнями бюджетного законодавства на здійснення капітальних видатків, запровадженими Урядом в умовах війни, а також необхідністю акумуляції всіх вільних залишків коштів

для підтримки Збройних Сил України, цивільного захисту та фінансування захищених статей бюджету [37].

Попри високі розрахункові значення коефіцієнтів автономії, якісний дескриптивний аналіз структури доходів Калуської МТГ дозволяє виявити кілька серйозних дестабілізуючих факторів та ризиків під час війни. Тому для об'єктивної оцінки фінансової стійкості громади важливо враховувати не лише кількісні показники, а й наявність потенційних ризиків та зовнішніх загроз.

Економічна стабільність бюджету громади безпосередньо залежить від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який традиційно забезпечує понад 50% усіх власних надходжень загального фонду Калуської МТГ [40]. Така моноструктурність доходної бази створює загрозу «ефекту доміно»: будь-які негативні коливання на ринку праці, скорочення чисельності персоналу або зниження рівня заробітних плат у регіоні автоматично призводять до пропорційного падіння доходів бюджету, позбавляючи фінансові органи можливості оперативно компенсувати ці втрати за рахунок інших податків [37].

Фінансова стійкість Калуша історично пов'язана із діяльністю великих промислових гігантів, ключовим з яких є ТОВ «Карпатнафтохім». У воєнний період через логістичні блокади, енергетичні кризи та безпекові ризики підприємство зіткнулося із тривалими простоями та зупинкою виробничих потужностей. Це миттєво відобразилося на доходній частині: надходження ПДФО від ТОВ «Карпатнафтохім» скоротилися з понад 108 млн грн у 2021 році до 6 млн грн у 2024 році, а плата за землю через податкові заборгованості впала практично до критичного мінімуму [40]. Даний прецедент доводить, що простій великих підприємств формує суттєву «фінансову діру» в бюджеті, змушуючи громаду переорієнтовуватися на підтримку малого й середнього бізнесу (зокрема, через інструменти єдиного податку).

Протягом 2022 та більшої частини 2023 року фінансова система Калуської МТГ мала потужну «подушку безпеки» у вигляді ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців та силових структур, розквартированих на території громади. Проте вилучення «військового» ПДФО з місцевих бюджетів

та його переспрямування до державного бюджету на потреби оборонно-промислового комплексу наприкінці 2023 року призвело до різкого вимивання ліквідності [27].

У 2024 році загальні надходження ПДФО до бюджету громади впали до 362,1 млн грн порівняно з піковими 510,4 млн грн у 2023 році [40]. Це вилучення суттєво обмежило фінансовий потенціал Калуської МТГ, змусивши міську раду запровадити режим жорсткої бюджетної консолідації, оптимізувати видатки та посилити претензійну роботу щодо стягнення майнових податків для стабілізації ситуації у 2025–2026 роках [40].

Проведена оцінка фінансової стійкості доходів Калуської МТГ свідчить про високий рівень адаптивності фінансової системи громади до умов воєнного стану, що підтверджується коефіцієнтом автономії на рівні 0,84 та зниженням дотаційності до 16%. Водночас дохідна частина містить приховані структурні ризики: надмірну концентрацію навколо ПДФО та критичну залежність від стабільності роботи великих промислових підприємств. Втрата «військового профіциту» актуалізує необхідність диверсифікації джерел надходжень, підтримки релокованого бізнесу та підвищення ефективності адміністрування місцевих податків для збереження фінансової стійкості в довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА НАПЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1 Системні проблеми формування доходів місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану

Повномасштабна війна в Україні суттєво ускладнила функціонування системи місцевих фінансів та створила нові ризики для фінансової стійкості територіальних громад. В умовах воєнного стану місцеві бюджети опинилися під впливом одночасно кількох негативних чинників: скорочення економічної активності, міграції населення, руйнування виробничої інфраструктури, змін у податковому законодавстві та посилення залежності від міжбюджетних трансфертів [10, с. 71-78; 8]. Особливо гостро ці проблеми проявляються у промислових громадах, зокрема на прикладі Калуської міської територіальної громади, де значна частка доходів формувалася за рахунок великого бізнесу та податку на доходи фізичних осіб.

Проведений у розділі 2 аналіз доходів бюджету Калуської міської територіальної громади підтвердив наявність окремих ризиків, характерних для більшості місцевих бюджетів України. Зокрема, встановлено високу залежність доходної бази від податку на доходи фізичних осіб, який формує понад половину власних доходів громади. Крім того, результати оцінки фінансової стійкості засвідчили, що попри достатньо високий рівень фінансової автономії, бюджет залишається чутливим до змін податкового законодавства та фінансового стану великих бюджетоутворюючих підприємств.

У сучасних дослідженнях місцевих фінансів наголошується, що в умовах війни найбільш вразливою складовою доходної бази є надмірна концентрація навколо податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) [8; 43, с. 65-74]. У структурі доходів Калуської МТГ цей податок традиційно займає домінуючу позицію,

формує понад половину власних надходжень бюджету [32]. Така залежність робить фінансову систему громади критично чутливою до стану ринку праці: скорочення зайнятості або зупинка підприємств автоматично призводять до падіння доходів бюджету.

Результати проведеного в розділі 2 аналізу підтверджують зазначену проблему. Незважаючи на поступове зниження питомої ваги ПДФО у структурі доходів бюджету Калуської МТГ, цей податок продовжує залишатися одним із ключових джерел формування дохідної бази громади. Водночас розраховані показники фінансової стійкості засвідчили, що бюджет громади залишається чутливим до змін у надходженнях від основних бюджетоутворюючих податків. Це відповідає загальноукраїнській тенденції, коли після вилучення військового ПДФО громади були змушені шукати додаткові джерела компенсації втрат доходів. За даними Рахункової палати, у 2024 році частка податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів України скоротилася з 70,9 % до 64,9 %, зокрема через зміну порядку зарахування ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців.

Практичний приклад Калуша це підтверджує. Зупинка або часткове припинення діяльності ТОВ «Карпатнафтохім» суттєво скоротила базу оподаткування, спричинила заборгованість із заробітної плати та різке падіння надходжень до бюджету [32; 35]. Унаслідок цього громада втратила не лише ПДФО, а й суміжні доходи — плату за землю та інші місцеві податки, що підсилює ефект фінансового шоку [8].

Особливо нестабільною стала ситуація у 2022–2023 роках, коли громади отримали тимчасове зростання доходів за рахунок ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців [41]. Це дозволило фінансувати укриття, підтримку ВПО та критичну інфраструктуру. Однак подальше вилучення «військового ПДФО» до державного бюджету суттєво звузило фінансовий простір громад і призвело до перегляду бюджетних програм та скорочення капітальних видатків [43, с. 65-74; 41]. У Калуській МТГ це прямо

відобразилося на зниженні доходів ПДФО у 2024 році порівняно з попереднім періодом на 43 180,4 тис. грн [35].

Висока концентрація доходів навколо одного бюджетоутворюючого податку створює додаткові ризики для фінансової стійкості територіальних громад. Будь-які зміни у податковому законодавстві, скорочення зайнятості населення або зниження ділової активності безпосередньо впливають на обсяги надходжень до місцевих бюджетів. Особливо гостро ця проблема проявилася після вилучення військового податку на доходи фізичних осіб до державного бюджету, що призвело до втрати частини доходів громад. У таких умовах надмірна залежність від одного джерела надходжень знижує фінансову гнучкість місцевих бюджетів та підвищує їх вразливість до зовнішніх економічних і нормативно-правових змін.

Результати оцінки фінансової стійкості бюджету Калуської міської територіальної громади, проведеної в підрозділі 2.3, свідчать про неоднозначний вплив воєнного стану на місцеві фінанси. З одного боку, окремі показники фінансової автономії громади демонстрували позитивну динаміку, що свідчить про зростання ролі власних доходів у формуванні бюджетних ресурсів. З іншого боку, аналіз структури доходів показав збереження значної концентрації надходжень навколо окремих бюджетоутворюючих джерел, насамперед ПДФО. Тому, незважаючи на певне посилення фінансової самостійності громади, її дохідна база залишається вразливою до змін економічної ситуації та державної бюджетної політики.

Додатковою системною проблемою є слабка диверсифікація доходної бази. Попри наявність промислового потенціалу, структура доходів більшості громад залишається зосередженою навколо ПДФО, єдиного податку та плати за землю [32]. У випадку зупинки великих підприємств або зміни їх діяльності відбувається одночасне падіння кількох ключових джерел доходів, що формує високий рівень бюджетної нестійкості [8].

Окремо слід відзначити вплив релокації бізнесу. Переміщення підприємств до більш безпечних регіонів частково компенсує втрати

виробництва, однак не формує стабільної довгострокової податкової бази, оскільки релоковані підприємства можуть змінювати локацію залежно від економічних та безпекових умов [33; 43, с. 65-75]. Це створює додаткову невизначеність у плануванні доходів місцевих бюджетів.

Важливим макроекономічним чинником є інфляція, яка суттєво зменшує реальну вартість бюджетних ресурсів. У 2022–2023 роках індекс споживчих цін в Україні перевищував 20–26%, що призвело до зростання витрат на енергоносії, матеріали та утримання бюджетної сфери [13]. Водночас номінальне зростання доходів не означало реального покращення фінансових можливостей громад, що особливо помітно на прикладі Калуської МТГ у 2022–2023 роках [14].

Ще одним дестабілізуючим фактором є залежність від державних трансфертів та змін міжбюджетного регулювання. Скорочення або перерозподіл освітньої субвенції та інших цільових дотацій безпосередньо впливає на можливості громад фінансувати базові соціальні функції, зокрема освіту та охорону здоров'я [10, с. 71-78]. Це змушує органи місцевого самоврядування покривати дефіцити за рахунок власних доходів, що зменшує ресурс розвитку.

Про наявність такої проблеми свідчать і результати аналізу бюджету Калуської МТГ. Розраховані у розділі 2 коефіцієнти фінансової стійкості показали, що, попри збереження достатнього рівня фінансової самостійності громади, її бюджетна система залишається чутливою до змін державної бюджетної політики та механізмів міжбюджетного регулювання. Ситуація в Калуській МТГ є характерною для багатьох територіальних громад України, які в умовах воєнного стану змушені адаптуватися до змін у розподілі податкових надходжень, трансфертній політиці держави та нових бюджетних обмежень.

Досвід Калуської міської територіальної громади свідчить, що навіть фінансово спроможні громади можуть стикатися з ризиками втрати доходів через зовнішні чинники. Зменшення надходжень від ПДФО після вилучення військового ПДФО до державного бюджету, а також залежність від діяльності

окремих великих підприємств підтверджують необхідність диверсифікації дохідної бази та пошуку додаткових джерел наповнення місцевих бюджетів.

Таким чином, системні проблеми формування доходів місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану мають комплексний характер і включають: надмірну залежність від ПДФО, моноструктурність доходів, нестабільність через зміну законодавства (зокрема вилучення «військового ПДФО»), обмежену диверсифікацію податкової бази, вплив інфляції та високу залежність від трансфертів [8; 43, с. 65-74]. Досвід Калуської МТГ наочно демонструє, що навіть промислово розвинені громади залишаються фінансово вразливими до зовнішніх шоків, а їхня стійкість значною мірою визначається державними рішеннями, а не внутрішніми резервами.

3.2 Напрями зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах війни в Україні

В умовах повномасштабної війни питання забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів набуває критичного значення, оскільки саме територіальні громади виконують ключові функції з підтримки життєдіяльності населення, фінансування соціальної сфери та забезпечення функціонування критичної інфраструктури. Як показує аналіз фінансової спроможності громад, зокрема на прикладі Калуської міської територіальної громади, їхня стійкість безпосередньо залежить від структури доходів, насамперед податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), а також від стабільності роботи бюджетоутворюючих підприємств і рівня диверсифікації економічної бази [41; 21].

Результати проведеного аналізу Калуської міської територіальної громади дозволяють стверджувати, що зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів повинно ґрунтуватися не лише на збільшенні обсягів надходжень, а й на зниженні залежності від окремих джерел доходів. Особливо актуальним є

розширення власної дохідної бази громад та формування більш збалансованої структури бюджетних надходжень.

З огляду на результати проведеного дослідження та виявлені проблеми формування доходів місцевих бюджетів, основними напрямками зміцнення їх фінансової стійкості в умовах воєнного стану є:

- диверсифікація джерел доходів місцевих бюджетів;
- розвиток підприємницької діяльності та розширення податкової бази громад;
- підвищення ефективності адміністрування місцевих податків і зборів;
- залучення інвестиційних, грантових та міжнародних фінансових ресурсів;
- підвищення ефективності управління комунальним майном і земельними ресурсами;
- удосконалення міжбюджетних відносин та посилення фінансової автономії територіальних громад.

Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню фінансової спроможності громад, забезпеченню стабільності бюджетних надходжень та зменшенню впливу зовнішніх ризиків на місцеві фінанси.

Одним із ключових напрямів зміцнення фінансової стійкості є диверсифікація доходної бази місцевих бюджетів. Практика функціонування Калуської ТГ демонструє високий рівень залежності доходів від ПДФО, що робить бюджет чутливим до коливань зайнятості та діяльності великих підприємств, таких як промислові гіганти хімічної галузі. У наукових дослідженнях підтверджується, що моноструктурність доходів є системним ризиком для громад у кризових умовах, оскільки падіння економічної активності автоматично зменшує податкові надходження [8]. У зв'язку з цим пріоритетом є розвиток альтернативних джерел доходів: плати за землю, податку на майно, єдиного податку та місцевих зборів, а також стимулювання малого та середнього бізнесу через створення умов для релокації підприємств і формування індустріальних зон.

Для Калуської міської територіальної громади реалізація цього напрямку може бути пов'язана з подальшим залученням релокованих підприємств, розвитком індустріальних територій, підвищенням ефективності використання земельних ресурсів та розширенням бази місцевого оподаткування.

Важливим напрямом є підвищення ефективності адміністрування місцевих податків. Досвід громад, зокрема у воєнний період, свідчить про наявність проблем із повнотою обліку об'єктів оподаткування, актуалізацією земельних і майнових реєстрів та стягненням податкового боргу. Наукові підходи наголошують, що цифровізація податкового адміністрування та інтеграція реєстрів є ключовими інструментами підвищення доходної спроможності громад [25]. Для Калуської ТГ це особливо актуально з огляду на значну частку промислових земель та залежність від плати за землю, яка формується на основі нормативної грошової оцінки.

Окремим стратегічним напрямом є активізація економічного розвитку територій як бази податкової стійкості. Як показує приклад Калуської громади, релокація понад 30 підприємств та часткова переорієнтація економіки дозволили компенсувати втрати від простою базових промислових підприємств і частково стабілізувати доходи бюджету. У дослідженнях підкреслюється, що економічно активні громади мають значно вищий рівень фінансової стійкості, оскільки здатні генерувати стабільний внутрішній ресурс за рахунок зайнятості та підприємництва [42]. Тому ключовим напрямом є розвиток індустріальних парків, підтримка інвестицій та створення сприятливого бізнес-клімату.

Не менш важливим є удосконалення бюджетного планування та управління видатками. В умовах війни громади змушені перерозподіляти ресурси на соціальний захист, оборонні заходи та утримання критичної інфраструктури. Наукові підходи до фінансової стійкості територіальних громад наголошують, що ефективність бюджетної системи визначається не лише обсягом доходів, а й якістю управління видатками, їхньою раціональністю та пріоритетністю [41]. Для Калуської ТГ це означає необхідність оптимізації витрат і концентрації ресурсів на ключових напрямках розвитку та відновлення.

Окремий блок становить залучення зовнішніх фінансових ресурсів. В умовах обмеженості власних доходів важливого значення набувають грантові програми, міжнародна технічна допомога та міжмуніципальне співробітництво. У практиці українських громад це вже стало суттєвим джерелом фінансування проєктів енергетичної незалежності, відновлення інфраструктури та соціальної підтримки населення [41; 25]. Для Калуської громади це проявляється у реалізації проєктів із встановлення альтернативних джерел енергії та залученні коштів на модернізацію об'єктів соціальної сфери.

Суттєву роль у зміцненні фінансової стійкості місцевих бюджетів відіграє удосконалення міжбюджетних відносин та посилення фінансової автономії територіальних громад. В умовах воєнного стану особливого значення набуває забезпечення стабільності нормативів зарахування доходів до місцевих бюджетів, своєчасне надання міжбюджетних трансфертів та розширення можливостей громад щодо формування власної дохідної бази. Це сприятиме підвищенню прогнозованості бюджетного процесу та зменшенню залежності громад від рішень центральних органів влади.

Важливим напрямом підвищення фінансової стійкості територіальних громад є поступове зменшення залежності місцевих бюджетів від надходжень податку на доходи фізичних осіб. Незважаючи на те, що ПДФО продовжує залишатися одним із бюджетоутворюючих податків, сучасні умови функціонування місцевих фінансів засвідчують необхідність формування більш збалансованої структури доходів. Надмірна концентрація доходів навколо одного джерела підвищує вразливість бюджету до змін податкового законодавства, економічної кон'юнктури та ситуації на ринку праці. Тому органам місцевого самоврядування доцільно приділяти більше уваги розвитку альтернативних джерел надходжень, зокрема місцевих податків і зборів, доходів від використання комунального майна та інших власних ресурсів громади.

Суттєве значення для забезпечення стабільності доходної бази має впровадження середньострокового бюджетного планування. Його використання дозволяє не лише прогнозувати майбутні надходження, а й оцінювати вплив

економічних, демографічних та законодавчих змін на фінансові можливості громади. Формування прогнозних показників доходів на кілька років уперед створює підґрунтя для більш обґрунтованого прийняття управлінських рішень, своєчасного виявлення потенційних ризиків та визначення резервів збільшення бюджетних надходжень. У результаті громада отримує можливість ефективніше планувати реалізацію програм соціально-економічного розвитку та раціонально розподіляти наявні фінансові ресурси.

Окремим резервом зміцнення доходної бази місцевих бюджетів виступає ефективне управління комунальним майном. Значна частина територіальних громад володіє об'єктами нерухомості, земельними ділянками та іншими активами, потенціал яких використовується не повною мірою. Проведення інвентаризації комунального майна, підвищення ефективності його використання, передача невикористовуваних об'єктів в оренду на конкурентних засадах, а також залучення приватних інвесторів до реалізації проєктів на базі комунальних активів можуть забезпечити додаткові надходження до місцевого бюджету. Водночас раціональне управління майновими ресурсами сприятиме не лише збільшенню доходів, а й підвищенню інвестиційної привабливості територіальної громади.

Таким чином, зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах війни повинно базуватися на комплексному підході, який передбачає диверсифікацію джерел доходів, зменшення залежності від окремих бюджетоутворюючих податків, підвищення ефективності адміністрування податків, розвиток місцевої економіки, раціоналізацію видатків, активне залучення зовнішніх ресурсів, використання механізмів середньострокового бюджетного планування та вдосконалення управління комунальними активами.

Реалізація зазначених заходів сприятиме формуванню більш стійкої та прогнозованої дохідної бази місцевих бюджетів, підвищенню рівня їх фінансової автономії та забезпеченню стабільного соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах сучасних викликів. Як свідчить приклад Калуської міської територіальної громади, саме поєднання цих

інструментів дозволяє частково компенсувати втрати від структурних змін (зупинка промисловості, зміна податкової політики, міграція населення) та забезпечити відносну стабільність фінансової системи навіть у кризових умовах [8; 42].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретичних засад формування доходів місцевих бюджетів та практичний аналіз фінансової стійкості на прикладі Калуської міської територіальної громади дозволили зробити низку узагальнюючих наукових та практичних висновків відповідно до визначених завдань роботи.

Теоретичний аналіз сутності доходів місцевих бюджетів підтвердив, що вони є головною фінансовою основою діяльності органів місцевого самоврядування та забезпечують виконання ними власних і делегованих повноважень. Більшість науковців розглядають доходи місцевих бюджетів як систему грошових надходжень, що формуються на безповоротній основі відповідно до вимог бюджетного та податкового законодавства, а їхніми основними ознаками є цільове призначення, нормативне регулювання, безповоротний характер та спрямованість на безпосереднє забезпечення потреб життєдіяльності територіальної громади.

При цьому доходи місцевих бюджетів є ключовим інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. Вони формують фінансову базу для розвитку соціальної сфери, інфраструктури та локальної економіки, визначаючи рівень якості життя населення та конкурентоспроможності територій. У сучасних умовах децентралізації особливої актуальності набуває питання зміцнення фінансової автономії громад та підвищення ефективності управління місцевими фінансовими ресурсами для сталого виконання місцевою владою своїх обов'язків.

Вивчення зарубіжних моделей показало, що досвід економічно розвинених країн доводить, що основою стійкості місцевих бюджетів є реальна фінансова автономія, розширена власна дохідна база та орієнтація на стимулювання місцевого економічного розвитку. Адаптація цих європейських механізмів, зокрема в частині цифровізації адміністрування та розвитку податкового потенціалу, до українських реалій дозволить підвищити стійкість

територіальних громад, забезпечити належну якість публічних послуг та створити надійне підґрунтя для майбутнього повоєнного відновлення.

Якщо оцінювати соціально-економічний стан Калуської міської територіальної громади, то вона має хорошу природну, промислову та логістичну базу, проте через війну місцевий ринок праці та підприємства зазнали значних негативних змін. Дуже сильно на ситуацію вплинула тривала зупинка головного підприємства міста — ТОВ «Карпатнафтохім», що призвело до появи великої заборгованості з виплати зарплат працівникам, яка у 2025 році досягла 188 мільйонів гривень, а це вкрай погано позначається на загальній базі оподаткування. На противагу цьому, позитивним фактором адаптації стала активна робота місцевої влади, завдяки якій громада змогла залучити понад 30 релокованих підприємств із текстильної, харчової та фармацевтичної галузей, а також отримати більше 30 мільйонів гривень грантових коштів на проєкти енергонезалежності для підтримки лікарень та шкіл.

Усі ці економічні процеси безпосередньо вплинули на структуру та динаміку доходів бюджету Калуської громади протягом 2021–2025 років, які мали виражений хвилеподібний характер. Аналіз доходів бюджету Калуської міської територіальної громади показав, що у 2022–2023 роках спостерігалось зростання доходів, які досягли максимального значення — 988 560,0 тис. грн у 2023 році. Основною причиною такого зростання були надходження ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців. Після вилучення військового ПДФО до державного бюджету доходи громади у 2024 році скоротилися на 133 150,0 тис. грн. Це зумовило необхідність перегляду бюджетних пріоритетів та більш раціонального використання коштів. Додатковий негативний вплив на фінансові можливості громади мала інфляція, яка знизила реальну вартість бюджетних ресурсів. Водночас у структурі бюджету переважали доходи загального фонду, частка яких перевищувала 96 %, тоді як можливості фінансування розвитку громади залишалися обмеженими.

При цьому розрахунок фінансової стійкості підтвердив, що Калуська громада все одно залишається спроможною, адже коефіцієнт фінансової

автономії зріс з 0,725 у 2021 році до планових 0,842 у 2025 році, а рівень дотаційності знизився з 27,5% до 16,4%. Водночас детальний аналіз дозволив виявити серйозний ризик, а саме моноструктурність дохідної бази, де більше половини всіх власних надходжень забезпечує лише один податок — ПДФО. Така структура робить місцевий бюджет занадто залежним від роботи кількох великих підприємств та від рішень уряду щодо міжбюджетного регулювання, особливо на тлі постійного зменшення обсягів державної освітньої субвенції, через що міській раді доводиться покривати дефіцит зарплат вчителів самотійно.

Узагальнення системних проблем формування доходів місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану довело їхній комплексний характер, який включає надмірну залежність від ПДФО, моноструктурність доходів, нестабільність через часту зміну бюджетного законодавства, обмежену диверсифікацію податкової бази, інфляційний тиск та високу залежність від трансфертів. Досвід Калуської МТГ наочно демонструє, що навіть промислово розвинені громади залишаються фінансово вразливими до зовнішніх шоків, а їхня стійкість значною мірою визначається державними рішеннями у сфері міжбюджетного регулювання, а не лише внутрішніми резервами території.

З метою подолання цих викликів обґрунтовано, що зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах війни повинно базуватися на комплексному підході. Він передбачає диверсифікацію джерел доходів, зменшення залежності від окремих бюджетоутворюючих податків, підвищення ефективності адміністрування податків на майно та землю, розвиток місцевої економіки, раціоналізацію видатків, активне залучення зовнішніх грантових ресурсів, використання механізмів середньострокового бюджетного планування та вдосконалення управління комунальними активами. Реалізація зазначених заходів сприятиме формуванню більш стійкої та прогнозованої дохідної бази місцевих бюджетів, підвищенню рівня їх фінансової автономії та забезпеченню стабільного соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах сучасних викликів.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що в умовах воєнного стану забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів набуває особливого значення для збереження фінансової спроможності територіальних громад та виконання ними покладених функцій. Проведений аналіз бюджету Калуської міської територіальної громади засвідчив достатній рівень фінансової автономії, проте водночас виявив окремі ризики, пов'язані із залежністю від окремих джерел доходів. У зв'язку з цим подальше зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів потребує диверсифікації доходної бази, розвитку місцевої економіки, залучення інвестиційних ресурсів та підвищення ефективності управління бюджетними коштами. Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню фінансової спроможності громади та створенню передумов для її сталого розвитку в післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
3. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Наказ Міністерства фінансів України «Про budgetну класифікацію» від 14.01.2011 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11>
6. Аналіз виконання показників соціально-економічного розвитку міста / Управління економічного розвитку Калуської міської ради. URL: <https://kalushcity.gov.ua>
7. База законодавства України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
8. Варцаба В. І., Мулеса Е. В., Придко Р. О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану // Науковий вісник Ужгородського університету. 2023.
9. Василик О. Д. Бюджетна система України : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 544 с.
10. Ватаманюк-Зелінська У. З., Іванків В. О. Формування дохідної частини місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану // Інноваційна економіка. 2023. № 2. С. 71–78.
11. Волохова І. С. Фінансова автономія органів місцевого самоврядування: теоретико-методологічний аспект // Економіка та держава. 2022. № 4. С. 51–56.

12. Демографічна ситуація в Івано-Франківській області / Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <https://www.ifstat.gov.ua>
13. Державна служба статистики України. Індeksi споживчих цін. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
14. Державна служба статистики України. Індeksi споживчих цін за 2021–2025 роки. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
15. Державний вебпортал бюджету для громадян «Open Budget». URL: <https://openbudget.gov.ua>
16. Державний вебпортал budgety для громадян «Open Budget». Бюджет Калуської міської територіальної громади. URL: <https://openbudget.gov.ua>
17. Зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/fe96a691-e0f8-4af3-8ffe-5e63bb190cc6/content>
18. Звіт міського голови про роботу виконавчих органів Калуської міської ради. URL: <https://kalushcity.gov.ua>
19. Кириленко О. П. Місцеві фінанси : підручник. Тернопіль : ТНЕУ, 2021. 448 с.
20. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України : навчальний посібник. Київ : Знання, 2019. 487 с.
21. Лободіна З., Труш В. Фінансова стійкість територіальних громад у контексті інклюзивного розвитку // Вісник економіки. 2024. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1849>
22. Луніна І. О. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів: міжнародний досвід та перспективи для України // Фінанси України. 2023. № 5. С. 22–38.
23. Міністерство фінансів України. Аналітичні матеріали щодо виконання місцевих бюджетів. URL: <https://mof.gov.ua>
24. Міністерство фінансів України. Офіційний вебсайт. URL: <https://mof.gov.ua>

25. Моніторинг фінансової спроможності та податкового потенціалу громад України в умовах війни / Програма «U-LEAD з Європою». Київ, 2025. URL: <https://ulead.org.ua/>
26. Орлюк О. П. Фінансове право : академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 20. 528 с.
27. Оцінка фінансової спроможності та стійкості територіальних громад в умовах воєнного стану : аналітична записка / Портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/finance>
28. Паспорт Калуської міської територіальної громади / Офіційний портал Калуської міської ради. URL: <https://kalushcity.gov.ua>
29. Письменний В. В. Фінансова децентралізація та місцеві бюджети України // Фінанси України. 2021. № 7. С. 45–58.
30. Портал «Децентралізація». Фінансова децентралізація та місцеві бюджети. URL: <https://decentralization.ua>
31. Портал «Децентралізація». Фінансовий моніторинг та аналітика спроможності територіальних громад. URL: <https://decentralization.ua/finance>
32. Пояснювальна записка до звіту про виконання бюджету Калуської міської територіальної громади за 2021 рік / Фінансове управління Калуської міської ради. Калуш, 2022.
33. Пояснювальна записка до річного звіту про виконання бюджету Калуської міської територіальної громади за 2022 рік / Фінансове управління Калуської міської ради. Калуш, 2023.
34. Пояснювальна записка до річного звіту про виконання бюджету Калуської міської територіальної громади за 2023 рік / Фінансове управління Калуської міської ради. Калуш, 2024.
35. Пояснювальна записка до річного звіту про виконання бюджету Калуської міської територіальної громади за 2024 рік / Фінансове управління Калуської міської ради. Калуш, 2025.
36. Програма «U-LEAD з Європою». Аналітика фінансової спроможності громад. URL: <https://u-lead.org.ua>

37. Програма «U-LEAD з Європою». Моніторинг фінансової спроможності територіальних громад Івано-Франківської області. URL: <https://u-lead.org.ua>

38. Програма економічного і соціального розвитку Калуської міської територіальної громади на 2025–2027 роки. URL: <https://kalushcity.gov.ua>

39. Рішення Калуської міської ради «Про бюджет Калуської міської територіальної громади на 2025 рік». URL: <https://kalushcity.gov.ua>

40. Рішення Калуської міської ради «Про бюджет Калуської міської територіальної громади на 2026 рік». URL: <https://kalushcity.gov.ua>

41. Славкова А. А., Вороновська Д. Д. Доходи місцевих бюджетів України у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності в умовах воєнного стану // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2024. № 2.

42. Сороковий Д. Фінансова стійкість територіальних громад: теоретичний дискурс // Світ фінансів. 2024. URL: <https://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1721>

43. Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. Фінансова стійкість територіальних громад в умовах воєнних деструкцій: ризики та шляхи їх нівелювання // Регіональна економіка. 2022. № 3. С. 65–74.

44. Фінансове забезпечення місцевого самоврядування: європейський досвід та українські реалії. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bba48bdc-c6dd-482a-9b05-ea8d8e5833ee/content>

45. Шматковська Т., Чиж Н. Фінансова стійкість територіальних громад в умовах війни та в повоєнний період // Економіка та суспільство. 2025. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7287>

46. OECD. Fiscal Decentralisation and Local Government Finance. URL: <https://www.oecd.org>

47. OECD. Fiscal Decentralisation Database. URL: <https://www.oecd.org>

ДОДАТКИ